

**Jan T. Gross, *Vecini. Suprimarea comunității Evreiești din Jedwabne, Polonia*,
Iași, Editura Polirom, 2002**

Jan Gross este profesor de științe politice la New York University și este specialist în istoria contemporană. Cartea a apărut în 2001 la Princeton University Press și a fost tradusă, pentru Editura Polirom, de Delia Cursan. Beneficiază de o prefață semnată de Vladimir Tismăneanu, politolog de o profunzime unanim recunoscută, profesor la Universitatea Maryland.

Imediat după apariția sa, cartea a provocat controverse aprinse în Polonia – țara de origine a autorului – și în întreaga Europă. Când am fost rugat de profesorul Vasile Lica să fac o recenzie acestei cărți m-am gândit că, ținând cont de titlul lucrării, este vorba de o istorie locală abordată, poate, dintr-o perspectivă modernă ce face apel la o manieră de tip interdisciplinar. După lectură am avut plăcuta surpriză să constat că autorul reușește, prin maniera de a prezenta și analiza faptele istorice, să creeze mult mai mult decât o carte: pune cititorul în fața unui examen de conștiință pornind de la un caz analizat și disecat în profunzime. Ceea ce s-a întâmplat la Jedwabne nu este un fapt izolat decât prin „metodele” abominabile prin care o întreagă comunitate – aproximativ 1.600 de oameni – a fost exterminată în numai 8 ore ale zilei de 10 iulie 1941.

Profesorul Gross reușește, admirabil spunem noi, să demonstreze că nu doar scopurile ci și metodele politicii totalitare de dreapta sau de stânga, au schilodit societățile în care s-au manifestat, cea mai gravă consecință fiind instituționalizarea resentimentului.

Shoah-ul în general, cel polonez în particular, trebuie să devină o problemă centrală a istoriei moderne a Poloniei pentru faptul că ștergerea „de pe suprafața pământului (e vorba de Polonia-n.n. I.S.) a unei treimi a populației sale urbane” generează o responsabilitate uriașă care nu mai poate fi pusă doar pe seama unor indivizi marginali – Szmalcownicy – din societatea poloneză, doar în responsabilitatea „drojdiei societății”.

Autorul atrage atenția că relațiile dintre polonezi și evrei în timpul războiului nu mai pot fi abordate doar „din perspectiva unei analize conservatoare ca fiind mediate de forțe exterioare – de naziști și de sovietici”. Acest fapt este valabil până la un anumit punct, responsabilitatea polonezilor nemaiputând fi pusă în paranteze. Analiza ce ne este supusă atenției ar trebui privită cu maximă responsabilitate de istoriografia din România, în opinia noastră existând multe asemănări între cazul Poloniei și cel al României.

Ani de zile, prea mulți ani, istoriografia română a pus între paranteze raporturile dintre români și evrei în timpul războiului sau a încercat să le analizeze plasând responsabilitatea fie pe seama naziștilor, fie a sovieticilor. Nu mai putem evita – nici nu este moral să o facem – o analiză serioasă a acestor raporturi, pe baza faptelor ce pot fi demonstrate fără nici un fel de probabilitate sau incertitudine.

Analiza acestor raporturi și stabilirea gradului de responsabilitate nu trebuie să ne conducă la culpabilizarea unei întregi națiuni, pentru că, potrivit lui Adam Michnik, „nici o națiune nu poate fi considerată colectiv responsabilă pentru asemenea atrocități”.

Și în Polonia și în România au existat anumite stereotipuri în rândurile celor două comunități, mulți istorici afirmând că intensitatea brutalității împotriva evreilor nu poate fi separată de „presupusa colaborare colectivă a evreilor cu ocupația sovietică”. Mitul iudeo-comunismului, susține Vladimir Tismăneanu, atât de răspândit în epocă, revine și astăzi în discuțiile legate de deceniile patru și cinci din secolul trecut.

La Jedwabne, Comisia care a cercetat documentele de arhivă a recunoscut rolul trupelor germane ca factor catalizator al masacrului, crimele propriu-zise fiind comise, fără nici o umbră de îndoială, de aproximativ 40 de polonezi. Din această perspectivă, cartea politologului american de origine poloneză, este o adevărată lecție ce poate fi urmată, ca metodă și modalitate de a analiza și interpreta sursele istorice, de cercetătorii din România.

Cartea prezentată de noi este, potrivit autorului, un tip de analiză pe relația „invadatori-victime-martori” și este, în același timp, o carte tipică despre Shoah pentru că nu întrevide posibilitatea epuizării discuției.

Szmul Wasersztajn, care a fost martor la pogrom, afirma că: „Înainte de izbucnirea războiului, în Jedwabne trăiau 1 600 de evrei. Dintre aceștia numai șapte au supraviețuit, salvați de o poloneză pe nume Wyrzykowska, care locuia în apropiere.(...) În cele din urmă, au început cea mai importantă acțiune – arderea.(...) Însângerați și răniți, evreii au fost împinși în hambar. Apoi hambarul a fost stropit cu petrol lampant, după care i s-a dat foc”.

Profesorul Gross lansează și o altă ipoteză extrem de interesantă atunci când afirmă că exproprierea proprietăților evreiești, peste tot în Europa, a fost un factor motivant în comiterea unor astfel de atrocități. Paralela cu legislația antievreiască din România, începând cu guvernarea Goga-Cuza și până la legile din toamna anului 1940 și iarna dintre 1940-1941, este izbitoare confirmând, dacă mai era cazul, că dincolo de o anumită particularitate legată de specificul fiecărei țări, există și puncte comune ale cauzelor Shoah-ului din Europa.

În Polonia s-au declanșat și progromuri postbelice, în Cracovia în 1945 și în Kielce în 1946. În cazul Poloniei, la baza violenței antisemite „a existat întotdeauna suspiciunea asupra practicării crimei rituale, convingerea că evreii folosesc pentru a prepara mața sânge proaspăt de copii creștini”. Această credință exista în mintea foarte multor catolici polonezi și nu neapărat numai din mediul rural. Zvonurile că evreii aveau asemenea practici au determinat mulțimile să iasă pe străzile orașelor poloneze, chiar și după al doilea război mondial.

Ceea ce definește moderna abordare a politologului american este și faptul că propune o nouă metodă de analiză a surselor. „Pentru început, spune autorul, propun modificarea modului în care abordăm sursele din perioada respectivă. Este recomandabil ca, atunci când luăm în considerare mărturiile supraviețuitorilor ca probe privind anumite evenimente, să o facem nu dintr-o perspectivă critică apriorică, ci pornind de la premisa conform căreia ele sunt în principiu adevărate. Acceptând ceea ce am citit într-o relatare ca pe un fapt real, până în momentul în care găsim argumente convingătoare care să dovedească contrariul, am evita mult mai multe greșeli decât dacă am adopta un punct de vedere opus, care necesită din partea noastră precauție și scepticism față de orice mărturie până în momentul în care găsim o confirmare independentă de conținutul acesteia. Cu cât mai mare este catastrofa, cu atât mai mic este numărul supraviețuitorilor”.

Impecabil documentată, admirabil scrisă, lucrarea profesorului Gross este actuală, ca mesaj și interpretare, punându-ne în fața unui examen dureros de aducere aminte. Avem certitudinea că ea este la fel de utilă și românilor pentru că ceea ce s-a întâmplat în Polonia a avut

loc și în România, cu alte mijloace, la altă dimensiune și cu altă intensitate. Trebuie să privim, potrivit expresiei lui Grigore Gafencu, cu luare aminte în „gropile conștiinței noastre“, pentru a înțelege și explica trecutul în beneficiul prezentului și viitorului acestei națiuni.

Politologul american, în cazul Poloniei, făcea o interesantă afirmație în relația trecut-prezent-viitor: „Alături de celelalte țări europene, Polonia nu este o excepție în acest sens. Și asemenea câtorva alte națiuni, pentru a-și recupera propriul trecut, Polonia va trebui să și-l spună ei înseși încă o dată.(...) În concluzie, cred că am atins un stadiu în care noua generație, crescută într-o Polonie a libertății de exprimare și a libertății politice, este gata să se confrunte cu istoria reală a relațiilor dintre polonezi și evrei din timpul războiului“.

În fața unor astfel de argumente nu mai este nimic de adăugat. Câteva ore sau zile de reflecție ne vor face să admitem faptul că aceste concluzii sunt la fel de valabile și în cazul României. Să sperăm că vom avea calmul și luciditatea să ne asumăm trecutul pentru a ne putea construi viitorul pe adevăr, dreptate și valori democratice.

Este o reală provocare la adresa istoriografiei din România și o datorie morală a poporului nostru de a-și asuma erorile și crimele trecutului.

Ionel Sîrbu